

УДК 159.9

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1\(53\)-1807-1817](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1(53)-1807-1817)

Колодяжна Алла Володимирівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну, Київський національний університет технологій та дизайну, <https://orcid.org/0000-0002-5760-883X>

Кириченко Римма Вікторівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-2020-9157>

Москальов Максим Володимирович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-3213-9635>

Тихомирова Альона Анатоліївна кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0001-0890-1132>

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз становлення та розвитку психологічного супроводу сім'ї в Україні в контексті еволюції наукових уявлень про особистість, її розвиток і соціальні функції сім'ї. Простежено трансформацію підходів до підтримки сімей від традиційних форм родинної та громадської взаємодії, зумовлених нормами народної педагогіки, колективної моралі та звичаєвого права, до інституціоналізованих професійних практик психодіагностики, психокорекції та психологічного консультування. Показано, що у традиційному суспільстві психологічна підтримка сім'ї мала переважно неформальний характер і була інтегрована у повсякденне життя громади, тоді як у подальшому розвитку відбувалася її поступова професіоналізація та наукове осмислення. Висвітлено особливості розвитку психологічної допомоги сім'ї у різні історичні періоди – дореволюційний, радянський, пострадянський та сучасний. Обґрунтовано, що домінування різних концепцій особистості на кожному з етапів визначало цілі, зміст і методи психологічного впливу, а також ступінь уваги до індивідуальних потреб членів сім'ї. Розкрито специфіку

радянського періоду, який характеризувався ідеологічною регламентацією психологічної науки та обмеженим розвитком системного сімейного підходу. Особливу увагу приділено пострадянському етапу, пов'язаному з гуманізацією психологічної науки, інтеграцією міжнародного досвіду, формуванням професійних стандартів і становленням сімейного консультування як самостійної сфери діяльності. Проаналізовано сучасний етап розвитку психологічного супроводу сім'ї, що визначається впровадженням міжнародних стандартів, цифровізацією психологічних послуг, посиленням міждисциплінарної та мультисекторальної взаємодії, а також зростанням запиту на кризово-орієнтовану допомогу в умовах війни, масової міграції та соціальної нестабільності. Обґрунтовано значення історичного досвіду для розробки ефективних, персоналізованих і системних моделей психологічного супроводу сім'ї в сучасній Україні.

Ключові слова: особистість, сім'я, психодіагностика, психокорекція, психологічне консультування, психологічна допомога, психологічний супровід сім'ї.

Kolodyazhna Alla Volodymyrivna PhD. in Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vocational Education in Technology and Design, Kyiv National University of Technology and Design, [https // orcid.org /0000-0002-5760-883X](https://orcid.org/0000-0002-5760-883X)

Kyrychenko Rymma Viktorivna, PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vocational Education in Technology and Design, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-2020-9157>

Moskalyov Maksym Volodymyrovych, PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vocational Education in Technology and Design and Design, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-3213-9635>

Tykhomirova Alona Anatoliivna, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Vocational Education in Technology and Design, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0001-0890-1132>

HISTORICAL ORIGINS OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR FAMILIES IN UKRAINE

Abstract. The article provides a comprehensive historical and overview analysis of the formation and development of psychological support for families in Ukraine in the context of the evolution of scientific ideas about the individual, their development,

and the social functions of the family. It traces the transformation of approaches to family support from traditional forms of family and community interaction, conditioned by the norms of folk pedagogy, collective morality, and customary law, to institutionalized professional practices of psychodiagnostics, psychocorrection, and psychological counseling. It is shown that in traditional society, psychological support for the family was predominantly informal and integrated into the daily life of the community, while in later developments, it underwent gradual professionalization and scientific rethinking. The features of the development of psychological assistance to families in different historical periods – pre-revolutionary, Soviet, post-Soviet, and modern – are highlighted. It is argued that the dominance of different concepts of personality at each stage determined the goals, content, and methods of psychological influence, as well as the degree of attention to the individual needs of family members. The specifics of the Soviet period, which was characterized by ideological regulation of psychological science and limited development of a systematic family approach, are revealed. Particular attention is paid to the post-Soviet stage, associated with the humanization of psychological science, the integration of international experience, the formation of professional standards, and the establishment of family counseling as an independent field of activity. The current stage of development of psychological support for families is analyzed, which is determined by the introduction of international standards, the digitization of psychological services, the strengthening of interdisciplinary and multisectoral interaction, as well as the growing demand for crisis-oriented assistance in conditions of war, mass migration, and social instability. The importance of historical experience for the development of effective, personalized, and systematic models of psychological support for families in modern Ukraine is substantiated.

Keywords: personality, family, psychodiagnostics, psychocorrection, psychological counseling, psychological assistance, psychological support for families.

Постановка проблеми. Сім'я як базовий соціальний інститут відіграє ключову роль у формуванні особистості, забезпеченні психологічної стабільності та відтворенні соціального досвіду суспільства. В умовах сучасних трансформацій сімейних ролей, зумовлених соціальними, культурними та демографічними змінами, а також наслідками суспільних криз, зростає потреба у науково обґрунтованому психологічному супроводі сім'ї. Професіоналізація психологічної допомоги, розширення сфер психодіагностики, психокорекції та консультування актуалізують звернення до історичних витоків становлення цієї галузі в українському науковому та соціокультурному контексті.

Вивчення історії психологічного супроводу сім'ї в Україні дає змогу простежити еволюцію уявлень про особистість, її розвиток і функціонування в системі сімейних взаємин, а також з'ясувати, яким чином формувалися та змінювалися підходи до психологічної допомоги на різних етапах суспільного розвитку. Історичний аналіз дозволяє виявити спадковість між традиційними

формами родинної підтримки, педагогічними моделями виховання та сучасними професійними практиками психологічного супроводу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження підтверджують ключову роль сім'ї у формуванні особистості, процесах соціалізації та забезпеченні психологічної стабільності її членів [8; 12; 14; 16]. У працях українських дослідників наголошується на еволюції психодіагностики, психокорекції та консультативної практики у зв'язку з трансформаціями сімейних структур, соціально-демографічними змінами та зростанням кризових факторів у суспільстві [10; 11; 14]. Особлива увага у наукових і прикладних публікаціях приділяється впливу повномасштабної війни та масової внутрішньої й зовнішньої міграції, які зумовлюють підвищене психологічне навантаження на дітей і батьків, актуалізують проблеми травми, втрати, порушення сімейних ролей та потребу в комплексному кризово-орієнтованому психологічному супроводі, включно з цифровими інструментами та онлайн-консультуванням [1; 3; 8-13; 17]. Водночас сучасні дослідження акцентують необхідність інтеграції українських практик психологічного супроводу сім'ї у міжнародний науковий дискурс, узгодження їх із принципами доказової психології, етичними стандартами та професійними вимогами Європейської федерації психологічних асоціацій і Європейської асоціації психотерапії [5; 7; 8]. Історичний аналіз традиційних форм родинної підтримки, зокрема практик народної педагогіки, розглядається сучасними авторами як концептуальне підґрунтя для розвитку персоналізованих і системних моделей психокорекції та психологічного супроводу сім'ї в умовах тривалих соціальних криз [15; 16; 17].

Мета статті – здійснити комплексний аналіз становлення та розвитку психологічного супроводу сім'ї в Україні та конкретизувати його історичні витоки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений масштабними соціальними потрясіннями, зокрема повномасштабною війною, що призвела до значних демографічних зрушень, масової внутрішньої та зовнішньої міграції, роз'єднання сімей, трансформації батьківських і подружніх ролей. Ці процеси істотно впливають на психологічне функціонування сім'ї, актуалізуючи проблеми травматичного досвіду, втрати, хронічного стресу, порушення міжпоколінних зв'язків і адаптації до нових соціокультурних умов. У зв'язку з цим, психологічний супровід сім'ї дедалі більше набуває характеру комплексної, кризово-орієнтованої допомоги, що потребує науково вивірених підходів та інтеграції індивідуального й системного рівнів роботи з особистістю. Водночас сучасні виклики посилюють потребу у критичному переосмисленні національного досвіду психологічної допомоги сім'ї з метою його узгодження з міжнародними стандартами доказової практики та професійної етики [4; 6; 7]. Аналіз історичних витоків психологічного супроводу сім'ї в Україні дозволяє не лише виявити логіку формування психодіагностичних, психокорекційних і консультативних підходів, а й окреслити

потенціал їх адаптації до умов тривалих соціальних криз [10; 11]. Така перспектива є особливо важливою для розробки ефективних моделей психологічної підтримки сімей, що зазнають впливу війни та міграційних процесів, і сприяє інтеграції українських наукових напрацювань у міжнародний дослідницький дискурс [2; 6].

У традиційному українському суспільстві до появи професійної психології функцію підтримки сім'ї виконували родинні та громадські інституції: велика родина, громада, старші члени роду. Вони брали участь у вирішенні конфліктів, вихованні дітей, організації соціальної підтримки. У центрі цих механізмів було уявлення про гармонійну особистість як таку, що діє відповідно до моральних норм громади. Народна педагогіка, репрезентована у фольклорі, прислів'ях, приказках, обрядах та звичаях, відігравала системоутворювальну роль у формуванні уявлень про розвиток особистості в межах сімейного середовища. Вона виконувала не лише виховну, а й регулятивну та превентивну функції, визначаючи нормативні зразки поведінки, моральні орієнтири та соціально схвалювані моделі взаємодії між членами родини. Через усну народну творчість закріплювалися уявлення про бажані риси особистості, зокрема чесність, працьовитість, відповідальність, повагу до старших і турботу про молодших, що слугувало основою для первинної психологічної соціалізації дитини [16].

Обрядові практики, пов'язані з народженням, ініціацією, шлюбом та сімейними циклами, мали виразний психолого-педагогічний зміст і сприяли поступовому включенню дитини в систему соціальних ролей. У цих обрядах особистість розглядалася як така, що формується у взаємодії з родиною та громадою, а не як автономний індивід у сучасному розумінні. Саме через ритуалізовані дії та символічні форми передавалися уявлення про межі дозволеної поведінки, відповідальність за власні вчинки та значення колективних цінностей, що зумовлювало інтеріоризацію соціальних норм. Прислів'я та приказки виконували функцію стислої морально-психологічної інструкції, спрямованої на регуляцію поведінки в повсякденному житті. Вони слугували засобом непрямой корекції поведінки дитини, формуючи уявлення про причинно-наслідкові зв'язки між діями та їх соціальними наслідками. Таким чином, у межах народної педагогіки закладалися елементи прототипової психокорекції та профілактики девіантної поведінки, що здійснювалися без спеціалізованих інституцій, але були інтегровані у повсякденну сімейну практику. Народна педагогіка створювала базовий психолого-культурний каркас розвитку особистості в сім'ї, у межах якого моральні якості, працьовитість і відповідальність розглядалися як ключові умови соціальної зрілості. Цей досвід став важливим історичним підґрунтям для подальшого становлення наукових підходів до психологічного супроводу сім'ї, зокрема в аспектах виховання, профілактики та підтримки розвитку особистості [16].

Інституціоналізація психологічної допомоги в Україні у радянський період відбувалася в умовах жорсткої ідеологічної регламентації наукового знання та

підпорядкування психології завданням державної соціальної політики. Психологічна допомога сім'ї як окрема сфера практики не була концептуально оформлена, однак її елементи поступово інтегрувалися в систему освіти, охорони здоров'я та соціального виховання. Основний акцент робився на формуванні «соціально зрілої» особистості, що відповідала нормативним уявленням радянського суспільства, тоді як індивідуально-психологічні потреби та сімейні особливості розглядалися опосередковано [15; 16].

У 1920–1930-х роках важливу роль у становленні прикладної психології відіграли педологічні дослідження, спрямовані на комплексне вивчення розвитку дитини в освітньому та сімейному середовищі. Педологія поєднувала психологічні, педагогічні та медичні підходи, активно застосовуючи психодіагностичні методи для оцінювання індивідуальних особливостей дітей. Проте її подальший розвиток було припинено після офіційної заборони педології у 1936 році, що суттєво обмежило можливості системного психологічного аналізу сімейного виховання та призвело до звуження діагностичного інструментарію [15].

У післявоєнний період (1950–1960-ті роки) психологія поступово відновлювала свій статус у межах академічної науки, насамперед у контексті педагогічної та вікової психології. Дослідження зосереджувалися на закономірностях розвитку особистості, навчальної діяльності та соціалізації дитини, однак сім'я переважно розглядалася як фонові умова виховання, а не як об'єкт цілеспрямованого психологічного супроводу. Психологічна допомога мала переважно просвітницький характер і реалізовувалася через систему педагогічних консультацій, лекцій для батьків та рекомендацій щодо виховання [15; 16]. У 1970–1980-х роках відбувається поступове розширення практичної складової психології, що проявилось у створенні шкільних психологічних служб, психологічних кабінетів у медичних закладах та консультацій при органах освіти. Саме в цей період формується інституційна основа для професійної психологічної допомоги, зокрема елементи психодіагностики та корекційної роботи з дітьми й підлітками. Водночас консультування сім'ї залишалося обмеженим рамками педагогічного впливу та ідеологічно допустимих тем, що стримувало розвиток системного сімейного підходу [15].

Загалом інституціоналізація психологічної допомоги в радянський період мала суперечливий характер. З одного боку, було закладено організаційні та методичні основи професійної психологічної діяльності, створено інститути підготовки кадрів і розроблено первинні діагностичні та корекційні практики. З іншого – ідеологічні обмеження, нормативізм і редукція сімейної проблематики до виховних функцій не дозволили сформуувати повноцінну модель психологічного супроводу сім'ї, орієнтовану на унікальність особистості та системний характер сімейних взаємин [15; 16]. Саме ці обмеження зумовили необхідність переосмислення радянського досвіду в умовах подальшого розвитку української психологічної науки.

Кінець 1980-х – початок 1990-х років став переломним етапом у розвитку психологічної допомоги в Україні, що був зумовлений як загальносуспільними трансформаціями, так і зміною наукових парадигм. Розпад радянської системи спричинив переосмислення ролі особистості, сім'ї та професійної психологічної діяльності, відкривши простір для інтеграції гуманістичних, системних і особистісно орієнтованих підходів. Умови соціальної нестабільності, економічних криз і трансформації сімейних структур актуалізували потребу в психологічному супроводі сім'ї як самостійній сфері практики, що виходила за межі педагогічного впливу. Саме в 1990-х роках починається інституційне та концептуальне оформлення сімейного консультування, розширюється застосування психодіагностики й психокорекції, а також формується запит на професійну етику й стандарти діяльності психолога, що визначило подальші напрями розвитку галузі в незалежній Україні. Цей період характеризується принциповими змінами у соціокультурному та науковому середовищі України, що відкривали нові можливості для розвитку психології сім'ї як професійної галузі. В умовах соціально-економічної трансформації, демократизації суспільства та відкриття кордонів для міжнародної науки відбулося переосмислення цінностей особистості, її автономії та прав сім'ї, що стало стимулом для розвитку системного підходу до психологічного супроводу. На перший план вийшли питання адаптації, підтримки дітей і батьків у кризових умовах, а також інтеграція психодіагностичних і психокорекційних методик у практику сімейного консультування [15; 16].

У цей період починається формування інституційної бази психологічного супроводу сім'ї. У навчальних закладах з'являються спеціалізовані програми підготовки психологів, що включають курси з сімейної психології, психодіагностики та психокорекції. Активно розвиваються шкільні психологічні служби, центри соціальної підтримки сім'ї, кризові консультаційні пункти та спеціалізовані дитячі психолого-медико-педагогічні установи. Особливу увагу приділяли розвитку психодіагностики, що дозволяло визначати індивідуальні особливості дітей і батьків, а також корекційних методик для вирішення емоційних, поведінкових і комунікативних проблем. Важливим напрямом стало консультування сімей, яке поступово виходило за межі просвітницької функції педагогічних інституцій і набувало характеру системної підтримки в складних життєвих ситуаціях. Міжнародні контакти сприяли впровадженню нових методик і стандартів, зокрема гуманістично орієнтованих підходів, що розглядали особистість у контексті сімейних взаємин та соціального середовища. Водночас пострадянський період характеризувався низкою викликів: недостатнє фінансування, обмежена кадрова база, відсутність єдиних стандартів професійної підготовки психологів та системної координації між інституціями. Ці обмеження стимулювали розвиток приватної психологічної практики, волонтерських ініціатив та громадських організацій, що надавали сім'ям психологічну підтримку. Таким чином, пострадянський період став перехідним етапом, у

якому відбувалося поєднання радянської спадщини та нових концепцій, закладаючи основу для сучасного розвитку психологічного супроводу сім'ї в Україні [15].

У 2010–2025 роках психологічний супровід сім'ї в Україні зазнав суттєвих трансформацій під впливом соціально-економічних змін, збройного конфлікту та масової міграції. Поява нових соціальних викликів, зокрема внутрішньої та зовнішньої міграції, роз'єднання сімей та зростання психологічного навантаження на дітей і батьків, обумовила потребу у комплексних і системних підходах до психологічної допомоги. Сім'я стала не лише соціальною, а й стратегічною одиницею психологічного втручання, де поєднуються психодіагностика, психокорекція та консультативна діяльність. Сучасний розвиток психологічного супроводу пов'язаний із впровадженням міжнародних стандартів MHPSS (Mental Health and Psychosocial Support) та інтеграцією гуманістичних і системних підходів. За підтримки UNICEF, IOM та інших міжнародних організацій реалізовані масштабні програми психосоціальної підтримки дітей та сімей у кризових умовах. Програми MHPSS передбачають мультисекторальну інтеграцію освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, включаючи кризове консультування, групові та індивідуальні інтервенції, супервізію спеціалістів та професійну підготовку кадрів [2-7].

У період пандемії COVID-19 та війни значного поширення набули онлайн-сервіси психологічного супроводу. Розробляються цифрові інструменти оцінювання психологічного стану, програми віддаленої психокорекції, мобільні додатки для підтримки сімей та групові онлайн-терапії. Цифровізація забезпечує доступність психологічної допомоги у віддалених та кризових умовах, підвищує охоплення клієнтів і дозволяє забезпечити безпечність та конфіденційність надання послуг. Військові дії та масова міграція створюють нові виклики для психологів і консультантів. Основні проблеми включають травму, втрату близьких, порушення сімейних ролей, дистанційне батьківство та роз'єднання родин. Це спричинило зростання попиту на кризове консультування, групову терапію та мультисекторальні програми психосоціальної підтримки [1; 8; 9; 12-14].

Сучасна практика психологічного супроводу орієнтується на індивідуальні відмінності особистості, культурні контексти та вікові особливості членів сім'ї. Персоналізований підхід дозволяє ефективно вирішувати конфлікти, зміцнювати сімейні зв'язки та підтримувати психологічне благополуччя в умовах соціальної нестабільності. Нинішній період характеризується посиленням професійної стандартизації: запроваджуються курси підготовки психологів із сімейного консультування, тренінги з кризових методик та супервізії. Особлива увага приділяється дотриманню етичних норм та міжнародних стандартів професійної практики [8-11; 13].

Таким чином, сучасний етап розвитку психологічного супроводу сім'ї в Україні поєднує накопичений історичний досвід, міжнародні стандарти та адаптацію до кризових соціальних умов. Він характеризується інтегрованістю,

мультисекторальністю та орієнтацією на системну підтримку сім'ї як основного суб'єкта соціалізації та психологічного благополуччя.

Висновки. Історичний розвиток психологічного супроводу сім'ї в Україні характеризується поступовою еволюцією від неформальних традиційних практик до професійних систем психодіагностики, психокорекції та консультування. У різні історичні періоди домінували різні уявлення про особистість, що визначало зміст психологічної допомоги. Становлення сучасної української сімейної психології відбувається під впливом міжнародних стандартів, соціальних трансформацій, цифровізації та потреби у кризовій підтримці. Значна роль сімейного супроводу сьогодні пов'язана з роботою з травмою, реадптацією, відновленням взаємодії в ситуації воєнних викликів.

Сучасна українська практика психологічного супроводу сімей – це консолідована, мультисекторальна, професіоналізована система, що реагує на виклики війни і соціальних змін. Основними напрямками, якої є системна психологічна служба в освіті, МHPSS-програми для сімей та громад; інтеграція психології в охорону здоров'я; розвиток кризового консультування, психокорекції, психодіагностики; професійна стандартизація та координація між інституціями. Цей логічне продовження історичного розвитку психології сім'ї в Україні, що враховує сучасну соціокультурну й безпекову реальність.

Література:

1. Antoniuk O., Vertel A., Kolodyazhna A., Kyrychenko R., Mnozhynska R. Creating a comfortable learning environment: the role of teachers and education seekers. *Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade* CETS. 2023. Vol. 16, No. 1. P. 153-162. <https://doi.org/10.14571/brajets.v16.n1.153-162>
2. IOM Ukraine. Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS) Programme Overview. 2023–2024. Електронний ресурс. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/2024-07/mhpss.pdf> (дата звернення: 16.10.2025).
3. IOM Ukraine. MHPSS activities overview (1 July – 31 December 2023). 2023. Електронний ресурс. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/2024-03/iom-ukraine-mhpss-activities-overview-july-december-2023_1.pdf (дата звернення: 16.10.2025).
4. IsraAID. IsraAID integrates psychological support into Ukrainian health system. 4 September 2024. Електронний ресурс. URL: <https://www.israaid.org/media/israaid-integrates-psychological-support-into-ukrainian-health-system/> (дата звернення: 13.10.2025).
5. UNICEF Ukraine. 47 per cent of Ukrainians report high stress levels. 19 August 2025. Електронний ресурс. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/47-per-cent-of-ukrainians-report-high-stress-levels> (дата звернення: 13.10.2025).
6. UNICEF Ukraine. Mental Health and Psychosocial Support: multisectoral programming promoting the well-being of children and their families. 2025. Електронний ресурс. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/53941/file/2025_MHPSS%20brief.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
7. UNICEF. uSupport – a new psychological support platform for young people from Poland and Ukraine. Press release. 10 October 2025. Електронний ресурс. URL: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/uSupport> (дата звернення: 16.10.2025).

8. Varina H. B., Voronova V. V. Psychological determinants of accompanying a family raising a child with intellectual disabilities. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. Вип.2, С. 99-105 <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.17>
9. Карамушка, Л. М., Москальов, М. В. Психологія підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації: монографія. 2011. К.-Львів : Сполом, 2011. 216 с.
10. Ломакін Г. Система соціально-психологічного супроводу людей, що зазнали наслідків травм війни. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. Електронний ресурс. URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/508> (дата звернення: 16.12.2025).
11. Лучанінова О. П., Рашидова С. С. Інформаційний освітньо-психологічний супровід національно-патріотичного виховання у воєнний і повоєнний періоди України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2025. 7(1), С. 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7143>
12. Мальцева О. М., Заїка О. Соціально-психологічний супровід дітей, які перебували в зоні збройного конфлікту. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024, Том 1 №12, С. 216-230. <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320429>
13. Рикун, А. Особливості фахової підготовки майбутніх практичних психологів. *Нова пед. думка*. 2008. Спецвип. С. 45-48.
14. Тарасова І., Родченко Л. Психологічний супровід та відновлення постраждалих у контексті військової агресії. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2024, (4 (65)), С. 39-43. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.4.7>
15. Фазан В., Боярська-Хоменко А. Н., Кузнецова О., Штефан Л. Передумови становлення психолого-педагогічних служб для дітей в Україні. *Педагогічні науки*. 2022. № 79. С. 111–115. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264604>
16. Червінська І. Наступність у родинно-шкільному вихованні особистості в умовах інтеграції України в європейський освітній простір. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. № 19(2). С. 92–101.
17. Чуніхіна С. Л. Психологічний стан українського суспільства в контексті повномасштабної війни: між витривалістю та виснаженням. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Т. 6, № 2. С. 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6235>

References:

1. Antoniuk O., Vertel A., Kolodyazhna A., Kyrychenko R., Mnozhynska R. Creating a comfortable learning environment: the role of teachers and education seekers. *Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade CETS*. 2023. Vol. 16, No. 1. P. 153-162. <https://doi.org/10.14571/brajets.v16.n1.153-162>
2. International Organization for Migration Ukraine. (2024). *Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS) programme overview, 2023–2024*. Retrieved from <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-07/mhpss.pdf>
3. International Organization for Migration Ukraine. (2023). *MHPSS activities overview (1 July – 31 December 2023)*. Retrieved from https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-03/iom-ukraine-mhpss-activities-overview-july-december-2023_1.pdf
4. IsraAID. (2024, September 4). *IsraAID integrates psychological support into Ukrainian health system*. Retrieved from <https://www.israaid.org/media/israaid-integrates-psychological-support-into-ukrainian-health-system/>
5. UNICEF Ukraine. (2025, August 19). *47 per cent of Ukrainians report high stress levels*. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/47-per-cent-of-ukrainians-report-high-stress-levels>

6. UNICEF Ukraine. (2025). *Mental health and psychosocial support: Multisectoral programming promoting the well-being of children and their families*. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/en/media/53941/file/2025_MHPSS%20brief.pdf
7. UNICEF. (2025, October 10). *uSupport – a new psychological support platform for young people from Poland and Ukraine*. Retrieved from <https://www.unicef.org/eca/press-releases/uSupport>
8. Varina, H. B., & Voronova, V. V. (2024). *Psychological determinants of accompanying a family raising a child with intellectual disabilities*. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnogo upravlinnia, psykholohii, prava*, 2, 99–105. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.17> [in Ukrainian].
9. Karamushka, L. M., Moskalov, M. V. *Psykholohiia pidhotovky maibutnikh menedzheriv do upravlinnia zminamy v orhanizatsii: monohrafiia*. 2011. K.-Lviv : Spolom, 2011. 216 s.
10. Lomakin, H. (2024). *Systema sotsialno-psykholohichnoho suprovodu liudei, shcho zaznaly naslidkiv travm viiny* [System of socio-psychological support for people affected by war trauma]. *Psykhosomatychna medytsyna ta zahalna praktyka – Psychosomatic Medicine and General Practice*. Retrieved from <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/508> [in Ukrainian].
11. Luchaninova, O. P., & Rashydova, S. S. (2025). *Informatsiinyi osvithno-psykholohichnyi suprovid natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u voiennyi i povoiennyi periody Ukrainy* [Informational educational and psychological support of national-patriotic education in wartime and postwar periods of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 7(1), 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7143> [in Ukrainian].
12. Maltseva, O. M., & Zaika, O. (2024). *Sotsialno-psykholohichnyi suprovid ditei, yaki perebuvaly v zoni zbroinoho konfliktu* [Socio-psychological support of children who stayed in the armed conflict zone]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnogo tekhnichnoho universytetu. Seriya: sotsialno-humanitarni nauky ta publichne administruvannia*, 1(12), 216–230. <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320429> [in Ukrainian].
13. Rykun, A. *Osoblyvosti fakhovoi pidhotovky maibutnikh praktychnykh psykholohiv*. Nova ped. dumka. 2008. Spetsvyp. S. 45–48. [in Ukrainian].
14. Tarasova, I., & Rodchenko, L. (2024). *Psykholohichnyi suprovid ta vidnovlennia postrazhdalych u konteksti viiskovoi ahresii* [Psychological support and recovery of victims in the context of military aggression]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, 4(65), 39–43. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.4.7> [in Ukrainian].
15. Fazan, V., Boiarska-Khomenko, A. N., Kuznetsova, O., & Shtefan, L. (2022). *Peredumovy stanovlennia psykholoho-pedahohichnykh sluzhb dlia ditei v Ukraini* [Prerequisites for the formation of psychological and pedagogical services for children in Ukraine]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, 79, 111–115. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264604> [in Ukrainian].
16. Chervinska, I. (2015). *Nastupnist u rodynno-shkilnomu vykhovanni osobystosti v umovakh intehtratsii Ukrainy v yevropeyskyi osvithniy prostir* [Continuity in family-school upbringing of personality in the context of Ukraine's integration into the European educational space]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 19(2), 92–101. [in Ukrainian].
17. Chunikhina, S. L. (2024). *Psykholohichnyi stan ukrainskoho suspilstva v konteksti povnomasshtabnoi viiny: mizh vytryvalistiu ta vysnazhenniam* [Psychological state of Ukrainian society in the context of a full-scale war: Between resilience and exhaustion]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 6(2), 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6235> [in Ukrainian].

